

**CZYNNIKI
MIGRACJI ZAROBKOWYCH
W ŚWIETLE EMIGRACJI POLAKÓW
DO WIELKIEJ BRYTANII
PO AKCESJI POLSKI DO UE**

Michał Schwabe

**CZYNNIKI
MIGRACJI ZAROBKOWYCH
W ŚWIETLE EMIGRACJI POLAKÓW
DO WIELKIEJ BRYTANII
PO AKCESJI POLSKI DO UE**

**CZYNNIKI
MIGRACJI ZAROBKOWYCH
W ŚWIETLE EMIGRACJI POLAKÓW
DO WIELKIEJ BRYTANII
PO AKCESJI POLSKI DO UE**

Michał Schwabe

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez
Szkolę Główną Handlową w Warszawie – Kolegium Gospodarki Światowej

Recenzenci

Prof. dr hab. Ewa Małuszyńska

Dr hab. Jan Brzozowski, prof. UJ

Wydawca

Joanna Dzwonnik

Redaktor prowadzący

Dorota Lebedzińska

Opracowanie redakcyjne

Violet Design

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-067-7

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
--------------------	---

Rozdział 1

Czynniki migracji zarobkowych w ujęciu teoretycznym	17
1.1. Czynniki o charakterze mikroekonomicznym	22
1.1.1. Podejście klasyczne i neoklasyczne	22
1.1.2. Zróżnicowanie dochodów względem umiejętności i selekcja migrantów	28
1.1.3. Nowa Ekonomia Migracji Pracowniczych	32
1.2. Podejście mezoanalityczne	36
1.3. Czynniki o charakterze makroekonomicznym	47

Rozdział 2

Rola barier w kształtowaniu strumieni migracyjnych	55
2.1. Bariery prawne i administracyjne	61
2.2. Odległość jako bariera w migracjach zarobkowych	74

Rozdział 3

Migracje zarobkowe z Polski do Wielkiej Brytanii po przystąpieniu Polski do UE	79
3.1. Przegląd literatury dotyczącej migracji polskiej do Wielkiej Brytanii	79
3.2. Badanie populacji migrantów polskich w Wielkiej Brytanii – aspekty metodologiczne	85
3.2.1. Problem jakości danych w badaniach populacji migrantów	85
3.2.2. Metodologia badania autorskiego	87

3.3. Skala i dynamika migracji polskiej do Wielkiej Brytanii	90
3.4. Wybrane cechy populacji migrantów	99

Rozdział 4

Czynniki migracji zarobkowej z Polski do Wielkiej Brytanii

4.1. Czynniki mikroekonomiczne	110
4.1.1. Różnica w poziomie wynagrodzeń	110
4.1.2. Koszty w procesie migracyjnym	114
4.1.3. Ryzyko braku zatrudnienia	123
4.1.4. Premia za umiejętności i selekcja migrantów	126
4.1.5. Dywersyfikacja ryzyka niskich przychodów	135
4.2. Poziom mezoanalityczny	137
4.2.1. Rola sieci migracyjnych w migracji z Polski do Wielkiej Brytanii	137
4.2.2. Sieci migracyjne jako czynnik warunkujący opłacalność migracji	141
4.3. Czynniki makroekonomiczne	145
4.4. Wpływ wybranych barier na migrację z Polski do Wielkiej Brytanii	151

Zakończenie	159
--------------------------	------------

Podziękowania	165
----------------------------	------------

Bibliografia	167
---------------------------	------------

Spis rysunków i tablic	181
-------------------------------------	------------

WSTĘP

Międzynarodowe migracje siły roboczej¹ są przedmiotem badań naukowych prowadzonych na wielu płaszczyznach. Pierwsze opracowania odnoszące się do tej problematyki pojawiły się w okresie rewolucji przemysłowej, kiedy rozpoczął się proces masowych migracji do dużych ośrodków miejskich, stanowiących ówczesne centra przemysłu i handlu. Za pionierską pracę w dziedzinie badań nad migracjami powszechnie uważa się opracowanie E. Ravensteina z końca XIX w. Badacz ten, analizując procesy migracyjne zachodzące w Anglii w okresie rewolucji przemysłowej, sformułował pierwsze prawa migracyjne (Ravenstein, 1889). Od tego czasu metodologia badań ewoluowała w ramach różnych dyscyplin naukowych². Pomimo że badacze zajmujący się tematyką migracji międzynarodowych wydają się zgodni, iż dla pełnego wyjaśnienia procesów migracyjnych konieczne jest podejście interdyscyplinarne (zob. np. Hammar, Brochmann i Faist, 1997; Samers, 2010; Brettell i Hollifield, 2014) i podejście takie coraz częściej znajduje zastosowanie w analizach migracji (Śleszyński i in., 2021), to badania nad migracjami nadal prowadzone są zazwyczaj w ramach poszczególnych dyscyplin, w tym ekonomii.

¹ W niniejszym opracowaniu pojęcia „migracje zarobkowe”, „migracje pracowników” oraz „migracje siły roboczej” stosowane są zamiennie i oznaczają migrację motywowaną zamiarem podjęcia pracy zarobkowej w miejscu docelowym.

² W Polsce po 1989 r. najwięcej publikacji poruszających tematykę migracji powstało w ramach nauk socjologicznych i ekonomicznych (Horolets, Lesińska i Okólski, 2018). Wśród publikacji można jednak również znaleźć liczne opracowania analizujące procesy migracyjne na kanwie m.in. geografii, politologii, historii, prawa, a także antropologii kulturowej i demografii.

Jak zauważają J. Brzozowski i P. Kaczmarczyk, ekonomia jest dyscypliną, która zajmuje wśród studiów migracyjnych miejsce szczególne (Brzozowski i Kaczmarczyk, 2018). Stwierdzenie, iż główną motywacją do migracji jest dążenie ludzi do poprawy swojej sytuacji materialnej, można odnaleźć już w przywołanej powyżej XIX-wiecznej pracy E. Ravensteina (Ravenstein, 1889). Istotną rolę motywacji o charakterze ekonomicznym potwierdzają także wyniki współczesnych badań, według których ponad 60% globalnej populacji migrantów to migranci zarobkowi (*World Migration Report 2020*). Nie dziwi zatem fakt, że migracje międzynarodowe stanowią przedmiot zainteresowania wielu wybitnych ekonomistów. Do takich zaliczyć można z pewnością laureata nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii D. Carda, który analizował wpływ imigracji na rynki pracy w gospodarkach krajów przyjmujących (por. np. Card, 1990, 2001, 2005), a także innych ekonomistów światowej sławy, np. J. Bhagwatiego, którego prace w tym obszarze koncentrowały się na zagadnieniu drenażu mózgow oraz kwestiach podatkowych związanych z migracjami międzynarodowymi (por. np. Bhagwati, 1976, 1979; Bhagwati i Wilson, 1989), O. Starka, którego uważa się za prekursora nurtu Nowej Ekonomii Migracji Pracowniczych (ang. *New Economics of Labor Migration*) (por. np. Katz i Stark, 1989; Stark i Taylor, 1989, 1991), czy G.J. Borjasa, który do wyjaśniania procesów migracyjnych stosował metody ilościowe i modele ekonometryczne (zob. np. Borjas, 1987, 1989, 2014).

Tematykę migracji siły roboczej podejmowało w swoich badaniach również wielu uznanych ekonomistów polskich, w szczególności zajmujących się rynkiem pracy, a niektórzy z nich uczynili temat międzynarodowych przepływów pracowników jednym z przewodnich motywów swoich badań naukowych. W obszarze migracji międzynarodowych przedstawiciele nauk ekonomicznych najczęściej zajmują się zagadnieniami związanymi z wpływem procesów migracyjnych na rynek pracy, gospodarczymi skutkami migracji pracowników najwyżej wykwalifikowanych, kalkulacją opłacalności procesu migracyjnego, a także obciążeniami podatkowymi związanymi z masową imigracją i przekazami pieniężnymi migrantów (ang. *remittances*) (Brzozowski i Kaczmarczyk, 2018).

W Polsce temat migracji siły roboczej wyraźnie zyskał na popularności na początku XXI w., po przystąpieniu do Unii Europejskiej, kiedy wskutek stopniowego znoszenia barier w dostępie do rynków pracy krajów wysoko rozwiniętych wielu polskich pracowników zdecydowało się na emigrację zarobkową. Najczęściej wybieranym przez Polaków krajem docelowym migracji była Wielka Brytania. Szacuje się, że w 2016 r. w Wielkiej Brytanii mieszkało już blisko 800 tys. obywateli polskich (Office for National Statistics – ONS) i była to największa populacja migrantów w tym kraju. Z tego powodu migracja z Polski do Wielkiej Brytanii po 2004 r. stała się szczególnym przedmiotem zainteresowania zarówno naukowców polskich, jak i brytyjskich. W Polsce wiodącą rolę w badaniu tego zagadnienia odegrał niewątpliwie Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego. Należy jednak podkreślić, że analizy dotyczące ww. procesu migracyjnego prowadzone były również w wielu innych polskich ośrodkach akademickich zajmujących się badaniem migracji (Horolets, Lesińska i Okólski, 2018, s. 11–23).

Warto zauważyć, że w literaturze panuje w zasadzie jednomyślność co do oceny charakteru analizowanej migracji, tj. stwierdza się, iż miała ona charakter zarobkowy i wynikała z przesłanek ekonomicznych. Tym samym za przyczynę masowej emigracji z Polski w okresie poakcesyjnym (tj. w latach 2004–2007) powszechnie uważa się słabą kondycję gospodarki polskiej, która przekładała się na wysokie bezrobocie i relatywnie niskie płace (w porównaniu z krajami UE-15³) (zob. np. Iglicka, 2008; Milewski i Ruszczak-Żbikowska, 2008; Drinkwater, Eade i Garapich, 2010; Okólski i Salt, 2014). Odnosząc się do przyczyn wyboru Wielkiej Brytanii jako kraju docelowego, najczęściej wskazuje się wysoki popyt na pracę w gospodarce brytyjskiej (Okólski i Salt, 2014), bliskość kulturową, ze szczególnym uwzględnieniem znajomości języka angielskiego w społeczeństwie polskim (Cieślińska, 2012), a także umożliwienie pracownikom polskim legalnej pracy w tym kraju od momentu akcesji Polski do UE. Prowadzone badania poruszały również kwestię racjonalności

³ Pod pojęciem państw UE-15 w niniejszym opracowaniu rozumie się państwa członkowskie Unii Europejskiej sprzed rozszerzenia UE w 2004 r., tj. Austrię, Belgię, Danię, Finlandię, Francję, Grecję, Hiszpanię, Holandię, Irlandię, Luksemburg, Niemcy, Portugalie, Szwecję, Wielką Brytanię oraz Włochy.

decyzji o migracji, biorąc pod uwagę kwalifikacje migrantów. W tym kontekście nawiązywano do teorii selekcji migrantów, uwzględniając rozwarstwienie płac w gospodarkach polskiej i brytyjskiej oraz możliwą do uzyskania premię (Kaczmarczyk i Tyrowicz, 2015).

W celu zbadania przyczyn migracji oraz cech populacji migrantów najczęściej opierano się na oficjalnych danych gromadzonych przez urzędy statystyczne (polski Główny Urząd Statystyczny i brytyjski Office for National Statistics), jak również prowadzono badania empiryczne. Jako przykłady takich badań można wskazać np. (realizowane z zastosowaniem różnych metod doboru próby) badania K. Iglückiej (2008) czy M. Milewskiego i J. Ruszczak-Żbikowskiej (2008). Liczne prace koncentrowały się także na strategiach migracyjnych, tj. planach migrantów odnoszących się do potencjalnego powrotu do Polski – były one przedmiotem zainteresowania m.in. M. Garapicha (Drinkwater, Eade i Garapich, 2010; Drinkwater i Garapich, 2013), a także M. Janickiej i P. Kaczmarczyka, którzy w swoim opracowaniu podjęli temat strategii migracyjnych w odniesieniu do kryzysu gospodarczego lat 2007–2009 (Janicka i Kaczmarczyk, 2016). W kontekście makroekonomicznym liczne analizy skupiały się na potencjalnych skutkach odpływu siły roboczej z Polski zarówno dla gospodarki polskiej, jak i brytyjskiej. Badania w tym obszarze prowadzili np. I. Grabowska-Lusińska (2010), A. Fihel z zespołem (Fihel i Sołga, 2014; Fihel i Kaczmarczyk, 2009) czy P. Kaczmarczyk i M. Okólski (2008), skupiając się na ocenie efektu wypłukiwania (tj. emigracji określonych grup społeczno-demograficznych) dla gospodarki polskiej.

W literaturze przedmiotu istnieje jednak luka badawcza polegająca na braku opracowań pozwalających ocenić czynniki migracji do Wielkiej Brytanii całościowo, przez pryzmat wiedzy ekonomicznej, z wykorzystaniem aparatu badawczego tej dyscypliny. W niniejszym opracowaniu podjęto zatem próbę zidentyfikowania czynników wykraczających poza oczekiwaną różnicę w dochodzie, które zdecydowały o wyborze Wielkiej Brytanii jako kraju docelowego migracji polskiej w latach 2004–2016. Temat ten podjęto z myślą o potrzebie spojrzenia na powyższą migrację, stanowiącą jedną z najważniejszych fal migracyjnych w historii Polski, z pewnym dystansem, dokonując oceny już z perspektywy historycznej,

przez pryzmat dostępnych danych statystycznych oraz wyników badań, w tym autorskiego badania empirycznego przeprowadzonego wśród migrantów polskich w Wielkiej Brytanii. W celu dokonania oceny czynników migracji, a także oszacowania jej potencjalnej opłacalności, przeprowadzono wielowymiarową analizę, która umożliwiła zrozumienie prawidłowości rządzących omawianą falą migracyjną, co – zdaniem autora – stanowi istotny wkład w rozwój badań nad migracjami. Sformułowane wnioski mogą stanowić cenny punkt wyjścia do badań nad innymi, współcześnie zachodzącymi procesami migracji zarobkowych, a także podstawę merytoryczną do dyskusji nad kształtowaniem polityki migracyjnej.

Reasumując, celem niniejszej pracy było wskazanie czynników migracji zarobkowych, w tym wykraczających poza oczekiwaną różnicę w dochodzie oraz ocena ich roli w procesie migracji z Polski do Wielkiej Brytanii po akcesji Polski do Unii Europejskiej.

Okres analizy został wybrany intencjonalnie: w 2004 r. Polacy uzyskali możliwość legalnej pracy w Wielkiej Brytanii, z kolei w 2016 r. Brytyjczycy zdecydowali w referendum o opuszczeniu Unii Europejskiej, co spowodowało osłabienie zainteresowania tym kierunkiem migracji (Kisiel, Lizińska i Rosochacka, 2019). W ramach wskazanego przedziału czasowego na szczególną uwagę zasługuje okres bezpośrednio po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, tj. lata 2004–2007, ze względu na bezprecedensową dynamikę migracji, jak również lata 2007–2009, kiedy to kryzys finansowy dotknął Polskę w stopniu mniejszym niż inne kraje UE. Uwagę warto zwrócić także na okres pokryzysowy, w którym – pomimo otwarcia rynków pracy wszystkich krajów UE dla obywateli polskich, zgodnie z przyjętym harmonogramem liberalizacji, emigracja z Polski do Wielkiej Brytanii wciąż była najwyższa w wartościach bezwzględnych spośród wszystkich państw UE.

W literaturze istnieją dowody świadczące o negatywnym wpływie barier administracyjnoprawnych, chroniących rynki pracy przed napływem obcokrajowców, na skalę międzynarodowych migracji zarobkowych. Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych w ramach Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) (Testaverde i in.,

2017), Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) (Belot i Ederveen, 2012), a także w poszczególnych krajach, np. Szwajcarii (Berli, 2015). Podobne wyniki badań uzyskano w odniesieniu do określonych grup etnicznych, np. migracji afrykańskiej do Australii (Udah i in., 2019) czy migracji ukraińskiej do Polski przed 2022 r., gdzie wskazuje się na znaczącą rolę liberalizacji polityki migracyjnej w kształtowaniu przepływów migracyjnych (Brunarska, Grotte i Lesińska, 2012). Analizując migrację z Polski do Wielkiej Brytanii po 2004 roku należy jednak mieć na uwadze, iż omawiany przypadek całkowitego zniesienia barier prawnych w przepływie pracowników pomiędzy krajami o tak znacząco różnym poziomie rozwoju gospodarczego był w pewnym sensie wyjątkowy w skali globalnej. Z tego powodu interesujące wydawało się zbadanie cech populacji migrantów, którzy skorzystali z liberalizacji dostępu do brytyjskiego rynku pracy, w szczególności pod kątem wybranych cech demograficznych, a także posiadanych kwalifikacji. W pracy stawiana jest hipoteza (H1), iż **zniesienie barier administracyjnoprawnych w dostępie pracowników polskich do brytyjskiego rynku pracy skłoniło do podjęcia decyzji o migracji z Polski do Wielkiej Brytanii przede wszystkim osoby o określonej charakterystyce, tj. relatywnie młode, traktujące migrację w kategoriach tymczasowych, a także w większości niedysponujące wiedzą ani doświadczeniem, pozwalającymi im na podjęcie w kraju docelowym pracy wymagającej wysokich kwalifikacji.**

O ile sam czynnik wyzwalający przepływy migracyjne w postaci zniesienia barier administracyjnoprawnych miał niewątpliwie istotne znaczenie w pierwszym okresie po akcesji, zasadne wydaje się również uzyskanie odpowiedzi na pytanie, z jakiego powodu wysoka dynamika migracji do Wielkiej Brytanii utrzymała się w długim okresie, nawet wtedy, gdy rynki pracy wszystkich krajów członkowskich UE były już otwarte dla obywateli polskich. Wśród licznych czynników decydujących o utrzymaniu wysokiej dynamiki tej migracji na szczególną uwagę zasługują sieci migracyjne, nawiązujące do pojęcia kapitału społecznego (Bordieu, 1985). Znaczenie rozwiniętych sieci migracyjnych dla skali migracji międzynarodowych zostało opisane przez wielu badaczy (zob. np. Fawcett, 1989; Gurak i Caces, 1992; Palloni i in., 2001; Massey i in., 1993; de Haas, 2011), również w odniesieniu do migrantów z konkretnych

regionów i krajów, np. migrantów z byłych republik radzieckich w Niemczech (Kalter i Kogan, 2014), Senegalczyków we Francji (Chort, Gubert i Senne, 2012), populacji migrantów z Zimbabwe w Wielkiej Brytanii (Thondhlana, Madziva i McGrath, 2016) czy Meksykanów w Stanach Zjednoczonych (Bauer, Epstein i Gang, 2005). Istnieją również liczne opracowania wskazujące na rolę sieci migracyjnych w kształtowaniu strumieni migracyjnych pomiędzy Polską a Wielką Brytanią po 2004 r. (por. np. Iglicka, 2008; Ryan i in., 2008; White i Ryan, 2008; Sumption, 2009; Schwabe i Weziak-Białowolska, 2021). W tym kontekście zdecydowano się zweryfikować hipotezę (H2), iż **czynnikami mającym istotny wpływ na wybór Wielkiej Brytanii jako kraju docelowego były sieci migracyjne, które pełniły funkcję informacyjną i wpływały na opłacalność procesu migracyjnego**. Powyższa hipoteza została zweryfikowana na podstawie wyników autorskiego badania empirycznego, analizy wyników innych badań przeprowadzonych na populacji migrantów polskich w Wielkiej Brytanii, a także przy wykorzystaniu modelu mikroekonomicznego.

W dalszej kolejności analizie poddane zostały inne czynniki natury makroekonomicznej, które mogły wpływać na strumienie migracyjne, a mianowicie zmiany PKB *per capita* (Jennissen, 2003; Mayda, 2010), a także zmiany stopy bezrobocia – w obliczu podejścia keynsofskiego w powiązaniu z podejściem dualnego rynku pracy (DaVanzo, 1978) – oraz napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Powiązanie zmian tych wskaźników ze strumieniami migracyjnymi zostało zweryfikowane empirycznie na danych dotyczących migracji pomiędzy wybranymi gospodarkami europejskimi (Jennissen, 2003). Na podstawie analizy wyników powyższych badań sformułowano hipotezę (H3), iż **czynnikami makroekonomicznym istotnym w kontekście przepływów migracyjnych pomiędzy Polską a Wielką Brytanią, były zmiany wartości brytyjskiego PKB *per capita***.

W celu weryfikacji powyższych hipotez w niniejszym opracowaniu zebrano oraz poddano analizie teorie, które mogą posłużyć do badania migracji zarobkowych, a następnie zastosowano je do weryfikacji czynników emigracji z Polski do Wielkiej Brytanii w latach 2004–2016.

Praca została podzielona na 4 rozdziały. W **rozdziale pierwszym** przedstawiono czynniki migracji zarobkowych na poziomie mikro-, mezo- i makroanalitycznym. W warstwie mikroanalitycznej uwagę zwrócono przede wszystkim na czynnik w postaci możliwości uzyskania (nominalnie) wyższego wynagrodzenia w kraju docelowym, ale także na koszty procesu migracyjnego oraz inne czynniki mogące decydować o opłacalności tego procesu (np. ryzyko). Uwagę poświęcono również różnym podejściom do analizy maksymalizacji opłacalności migracji zarobkowych, występującym zarówno w perspektywie neoklasycznej, jak i w podejściu Nowej Ekonomii Migracji Pracowniczych. W podrozdziale dotyczącym poziomu mezoanalitycznego opisano natomiast wpływ sieci migracyjnych na skalę i kierunki migracji, a w szczególności ich znaczenie dla opłacalności procesu migracyjnego. Z kolei w ostatnim podrozdziale dyskusji poddano zależność strumieni migracyjnych od wybranych czynników makroekonomicznych.

W **rozdziale drugim** omówiono główne bariery w przepływach siły roboczej i opisano ich wpływ na kształtowanie strumieni migracyjnych. W tym kontekście jako nadrzędną barierę ograniczającą przepływy migracyjne pomiędzy krajami wskazano bariery administracyjnoprawne, regulujące dostęp obcokrajowców do lokalnych rynków pracy. Jako kolejną istotną grupę barier przedstawiono różne wymiary odległości pomiędzy krajem zamieszkania potencjalnych migrantów a krajem docelowym, wykraczające poza tradycyjny wymiar geograficzny – w tym dystans kulturowy i społeczny.

Rozdział trzeci poświęcono charakterystyce migracji polskiej do Wielkiej Brytanii po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W tej części szczególną uwagę zwrócono na czynnik wyzwalający przepływy migracyjne, jakim było zniesienie barier w dostępie do brytyjskiego rynku pracy dla obywateli polskich, analizując dostępne dane odnoszące się do skali i dynamiki omawianej migracji.

W rozdziale tym dokonano ponadto przeglądu literatury o tematyce istotnej z punktu widzenia niniejszego opracowania. Przedstawiono także wybrane cechy populacji migrantów polskich w Wielkiej Brytanii zidentyfikowane na podstawie analizy wyników przeprowadzonego

badania empirycznego, porównując je z wynikami uzyskanymi w innych badaniach prowadzonych wśród tej grupy docelowej. Zabieg ten pozwolił na uchwycenie różnic i podobieństw zarówno w przyjętych metodach badawczych, jak i wynikach przeprowadzonych badań.

W **rozdziale czwartym** zawarto wyniki analiz przeprowadzonych w podziale na poziom mikro-, mezo-, a także makroanalityczny, w świetle koncepcji teoretycznych przedstawionych w rozdziale pierwszym. Podjęto również próbę oszacowania wpływu na omawianą migrację wybranych barier, poddanych uprzednio analizie w rozdziale drugim. Do analizy danych zastosowano m.in. modele korelacji, a także model regresji. Posłużyły one do oszacowania zmiennych wpływających na migrację Polaków do Wielkiej Brytanii. Ponadto w celu weryfikacji opłacalności migracji pod względem finansowym zastosowano analizę wariantową, z wykorzystaniem modelu analitycznego opartego na porównaniu korzyści i kosztów procesu migracyjnego. W poszczególnych wariantach modelu uwzględniono różnicę w płacach i kosztach życia pomiędzy omawianymi gospodarkami, a także prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia w kraju docelowym.

Analizy w ramach niniejszego opracowania zostały przeprowadzone na podstawie następujących założeń: po pierwsze, niniejsza praca dotyczy wyłącznie międzynarodowych migracji zarobkowych, przez które rozumie się migracje do innego kraju w celu maksymalizacji bądź istotnego zwiększenia przychodów migranta (lub gospodarstwa domowego), najczęściej poprzez podjęcie lepiej płatnej pracy w miejscu docelowym. Ilekroć zatem w pracy pojawiają się pojęcia migracji, migrantów czy przepływów siły roboczej, dotyczą one właśnie tak rozumianych migracji międzynarodowych.⁴ Po drugie, analiza potencjalnych korzyści płynących dla migrantów z tytułu migracji zarobkowej ogranicza się do aspektu przychodów uzyskiwanych w kraju docelowym w okresie przebywania na jego terytorium, a także kosztów ponoszonych przez migrantów w tym okresie. Tym samym nie obejmuje ona żadnych innych potencjalnych korzyści wynikających z procesu migracji, takich

⁴ Z wyjątkiem miejsc, w których wyraźnie wskazuje się na inne rozumienie powyższych pojęć.

jak np. nauka języka obcego, zdobycie doświadczenia zawodowego na innym rynku pracy czy nabycie umiejętności pracy w międzynarodowym zespole, które mogłyby się przełożyć na zwiększenie konkurencyjności migranta na rynku pracy i zaowocować zwiększeniem jego wynagrodzenia w okresie następującym po powrocie do kraju zamieszkania. Podobnie w analizie nie uwzględniono kosztów nauki języka obcego, a także kosztów pozafinansowych, związanych np. z rozłąką z rodziną i przyjaciółmi, koniecznością przystosowania się do funkcjonowania w nowym społeczeństwie, czy adaptacji kulturowej.

Jeśli chodzi o horyzont czasowy badania, to należy zauważyć, że nie wszystkie analizy prowadzone w ramach rozdziału empirycznego obejmują pełny okres 2004–2016. Przyczyną wyodrębniania węższych przedziałów czasowych, oprócz ograniczonej dostępności wiarygodnych danych, była zróżnicowana intensywność dynamiki zjawisk migracyjnych w niektórych latach. Tam, gdzie uznano to za zasadne, w analizie uwzględniono poszczególne lata lub konkretne przedziały czasowe z lat 2004–2016. Ponadto w niektórych przypadkach przytoczono dane sprzed 2004 r. Uczyniono to jednak wyłącznie w celu zilustrowania sytuacji społeczno-politycznej w Polsce i Wielkiej Brytanii w latach poprzedzających akcesję Polski do Unii Europejskiej. Dodatkowo niektóre analizy przeprowadzone w ramach badania obejmują migracje obywateli polskich do innych krajów UE, co miało na celu uzyskanie ram odniesienia dla omawianego procesu migracyjnego, tj. migracji z Polski do Wielkiej Brytanii.

Rozdział 1

CZYNNIKI MIGRACJI ZAROBKOWYCH W UJĘCIU TEORETYCZNYM

Za początek badań nad migracjami zarobkowymi uznaje się opublikowaną pod koniec XIX w. pionierską pracę E. Ravensteina (Ravenstein, 1889), zawierającą wnioski sformułowane przez autora na podstawie obserwacji migracji siły roboczej w XIX-wiecznej Anglii. W początkowym okresie badań nad migracjami jako czynnik kluczowy w procesie decyzyjnym potencjalnych migrantów zarobkowych przyjmowano możliwość uzyskania wyższego dochodu w miejscu docelowym. Rozumowanie takie, oparte na założeniu racjonalności decyzji podejmowanej na podstawie maksymalizacji użyteczności potencjalnego migranta, było podstawą analiz prowadzonych na początku XX w. (Kaczmarczyk, 2005). W najprostszym modelu czynnikiem decydującym o emigracji była zatem wyłącznie możliwość uzyskania wyższego dochodu w wybranym miejscu docelowym (zob. Hicks, 1932; Todaro, 1969; Borjas, 1987). Niebawem zauważono jednak, że modele teoretyczne oparte na założeniu maksymalizacji przychodów jedynie w ograniczonym stopniu odzwierciedlają rzeczywistość. Stąd skłonność do traktowania przepływów migracyjnych jako zjawiska opartego na istniejących różnicach w wynagrodzeniach z czasem traciła na znaczeniu (Brzozowski, 2011). Z tego powodu rozwinęło się tzw. podejście neoklasyczne, wprowadzające do analizy również koszty procesu migracyjnego (Janicki, 2007). Rozpoczęto też poszukiwania słabości podejścia neoklasycznego, sprowadzającego proces decyzyjny potencjalnych migrantów do kalkulacji opartej na bilansie zysków i kosztów w rozumieniu finansowym.

Praca, która jako jedna z pierwszych postulowała indywidualizację korzyści i kosztów procesu migracyjnego, a także uwzględniała w analizie formalnej bariery migracyjne, została opublikowana przez E. Lee w 1966 r. (Lee, 1966). E. Lee podzielił czynniki decydujące o migracji na czynniki wypychające i przyciągające (ang. push-pull)¹, czyniąc przy tym dwa istotne założenia: po pierwsze, czynniki te powinno się rozpatrywać na poziomie indywidualnym. Po drugie stwierdził on, że brak uwzględnienia barier w procesie migracyjnym czyni taką analizę niepełną. Kluczowe dla podjęcia decyzji o migracji w modelu E. Lee były czynniki negatywne w kraju zamieszkania, które „wypychały” potencjalnego emigranta z kraju (ang. push factors), jak również czynniki pozytywne w kraju imigracji, które „przyciągały” imigranta do tego kraju (ang. pull factors). Jeśli zatem potencjalny migrant zauważyłby w kraju swego zamieszkania przewagę czynników negatywnych nad pozytywnymi, prawdopodobne było, że podejmie on decyzję o emigracji. Natomiast sam wybór kraju docelowego opierał się na podobnej analizie, czyli identyfikacji kraju, w którym – według aktualnej (lecz, co należy podkreślić, najczęściej fragmentarycznej) wiedzy migranta – czynniki pozytywne dominowały nad negatywnymi.

Subiektywna percepcja czynników wypychających i przyciągających była niezwykle istotnym elementem rozumowania E. Lee. O ile bowiem część czynników można obiektywnie zakwalifikować jako pozytywne lub negatywne (wątpliwości nie budzą np. wysoka stopa bezrobocia, relatywnie wysokie zarobki, niska inflacja), o tyle istnieją również takie czynniki, których wartość należy postrzegać wyłącznie przez pryzmat osoby oceniającej. Podejście oparte na analizie czynników wypychających i przyciągających było następnie rozwijane na gruncie ekonomicznym jako analiza kosztów i potencjalnych korzyści płynących z migracji międzynarodowej, a jego modyfikacje, polegające na dodawaniu nieoczekiwanych kosztów procesu migracyjnego, czynników ryzyka, a także prawdopodobieństwa znalezienia zatrudnienia (Sjaastad, 1962; Borjas, 1989), stanowiły podstawę rozwoju teorii migracji.

¹ Stąd podejście do analizy migracji przez E. Lee często określane jest w literaturze przedmiotu jako podejście push-pull lub podejście w kategoriach (uwzględniające) czynników przyciągających i wypychających.

W drugiej połowie XX w., jako uzupełnienie podejścia skupiającego się na analizie kosztów i korzyści z perspektywy jednostki, rozwinęło się podejście systemowe do analizy procesów migracyjnych. Popularne w tym okresie teorie służące do wyjaśniania przepływów migracyjnych to tzw. teorie historyczno-strukturalne (Wood, 1982), tj. wyjaśniające przyczyny migracji na podstawie zależności w systemie gospodarki światowej. Do najczęściej przywoływanych w literaturze teorii w ramach tego nurtu w kontekście analizy migracji międzynarodowych zaliczyć można teorię systemu światowego I. Wallersteina (1974) i teorię dualnego rynku pracy M. Piore'a (1979). O ile pierwsza z wymienionych teorii nie odnosiła się do migracji *per se*, o tyle była pomocna w zrozumieniu kierunków migracji w coraz bardziej zglobalizowanej gospodarce światowej. W podejściu I. Wallersteina kraje zostały podzielone na trzy grupy, według pozycji ekonomicznej: dominujące potęgi kapitalistyczne (ang. core), ubogie gospodarki wiejskie (ang. periferies) i kraje pośrednie (ang. semi-periferies). Chociaż pierwotne obserwacje I. Wallersteina dotyczyły znaczenia kapitalizmu dla światowego układu sił, okazało się, że za pomocą jego teorii wyjaśniano również kierunki międzynarodowych przepływów siły roboczej. Tania siła robocza, zgodnie z podejściem systemu światowego, była w tym podejściu postrzegana jako jedna z korzyści, które obszary centralne czerpały z krajów peryferyjnych – podobnie jak eksploatacja surowców czy rynki zbytu dla produktów wysoko przetworzonych.

Z kolei M. Piore upatrywał przyczyn migracji międzynarodowych przede wszystkim w czynnikach przyciągających, a w szczególności w popycie na tanią siłę roboczą na rynkach pracy krajów wysoko rozwiniętych. Popyt ten, według M. Piore'a, był konsekwencją dualnego rynku pracy w zaawansowanych, uprzemysłowionych gospodarkach. Dualizm rynku pracy był w teorii M. Piore'a odzwierciedlony w jego podziale na sektory pierwotny i wtórny. Sektor pierwotny obejmował dobrze płatne, stabilne miejsca pracy dla wysoko wykwalifikowanych pracowników pochodzących na ogół z danego kraju. Sektor wtórny obejmował natomiast prace niewymagające kwalifikacji, charakteryzuje się niskimi płacami, brakiem stabilności zatrudnienia i wysoką rotacją siły roboczej, gdzie pracownicy często zatrudniani byli nielegalnie. Jako że pracownicy z krajów wysoko rozwiniętych nie byli zainteresowani